

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЖИЖКО ТЕТЯНА АНАТОЛІВНА

УДК 37.013.74:378.091

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Дротянко Любов Григорівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор,
Дзвінчук Дмитро Іванович,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
завідувач кафедри державного управління та місцевого самоврядування;

доктор філософських наук, доцент
Бойко Анжела Іванівна,
Черкаський державний технологічний університет, професор кафедри філософії.

Захист відбудеться 20 січня 2012 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 19 грудня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. XXI століття не випадково називають століттям освіти. Це пов'язано з розгортанням інформаційної революції, де знання, інформація, інтелект не лише актуалізують свій статус у системі суспільної життєдіяльності, але й постають у ролі його головної рушійної сили.

У різні історичні часи головними чинниками прогресу виступали географічні умови, знаряддя праці, природні ресурси (нафта, вугілля тощо), науково-технічні досягнення та технології. У певному розумінні свою чинність вони зберігають і в наші дні. Однак суспільний прогрес нині прискорюється завдяки інтелекту людей. Ті нації і народи, які змогли зростити цей ресурс, сьогодні очолюють цивілізаційний поступ у майбутнє, задають параметри, формують норми його життєдіяльності для інших народів світу. Відповідно до цього зростає роль закладів, де “виконується” інтелект, насамперед, школи та університети. При цьому, якщо школа закладає основи інтелектуальної культури народу, то університет розгортає його до безмежжя самостійного творення, утверджує у ролі стратегічного ресурсу цивілізаційного розвитку. В університетах формуються наукові школи, де розробляються найновіші стандарти й моделі суспільного поступу в економіці (виробництві), політиці, культурі, побуті, спілкуванні між народами і культурами. А це означає, що університет (і школа) сьогодні стають центральними установами економічного, політичного і соціокультурного життя суспільства.

Осмислення ролі університетської освіти утвердилося у ролі центральної проблеми філософського-педагогічного дискурсу практично відразу з появою університетів як особливих науково-освітніх та культурно-просвітницьких закладів. Саме вони відкрили нову сторінку в інтелектуальному житті людини і суспільства. Університет постав як установа, де концентруються наука і знання, здобувають істину й передають її іншим, де знаходять собі пристанище культура і творчість гуманістичного, вільнодумного гатунку.

Як показують дослідження, для того щоб бути співмірною з часом, університетська освіта має носити інноваційний характер, за низкою показників випереджати його, йти попереду тих вимог, які суспільство поставить перед особистістю вже через декілька років. А для цього потребують розгляду та аналізу фундаментальні проблеми, зокрема ідея університету в академічному і суспільному (громадянському) дискурсі; поняття, місце та роль університету в системі освіти; сутність і структура університетської освіти; основні екзистенціали університетської освіти (академічні свободи, покращення комунікації між студентом і викладачем; єдність викладання, навчання та дослідження; індивідуальна освіта й комп'ютеризація розвитку системи консультацій, дискусії технології, творчість тощо).

Сьогодні формує своєрідні виклики університетській освіті з боку глобалізаційних процесів у сучасному світі. Відомий консерватизм університетського життя аж ніяк не означає, що ці заклади повністю ізольовані від суспільства, тих змін, що відбуваються в ньому впродовж історії. Навпаки,

університети жваво реагують на них, змінюють усталений розклад власної життєдіяльності, зберігаючи при цьому власну ідентичність і віками вивірену практику. Скоріше мова може йти про діалектичну єдність традицій та інновацій; інноваційний характер сучасної епохи в контексті розвитку університетів реалізується лише на тлі (і з урахуванням) історично вивіrenих та апробованих практикою університетських традицій.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Означена проблематика тією чи іншою мірою висвітлювалася на сторінках науково-педагогічних та філософських видань. І хоча ці видання не вичерпують її глибинну сутність, вони цілком можуть бути оцінені як теоретико-методологічне підґрунтя і джерельна база для проведення дослідження.

Висвітлення ролі та значення вищої освіти у ХХІ ст., місії сучасної університетської освіти містяться в працях теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельса, М. Портера, Е. Тоффлера та ін. Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлені в роботах фундаторів теорії людського капіталу (Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блауга).

Важливе значення для всебічного дослідження історії університетської освіти мають праці, в яких висвітлюються теоретико-методологічні аспекти розвитку вищої освіти в Україні. У ґрунтовних дослідженнях В. Андрущенка, М. Зубрицької, В. Кременя, Л. Коваль, В. Лугового, В. Лутая, О. Мещанінова, М. Полякова, С. Савчука, В. Сагарди та інших розкрито сутність та важливі структурні елементи університетської освіти, стратегічні напрями її модернізації на сучасному етапі.

Загальноцивілізаційні смисли освіти як суспільного явища досліджуються вітчизняними представниками соціальної філософії, соціології освіти, педагогіки, філософії освіти, а саме: В. Андрущенком, О. Базалуком, А. Бойко, В. Вашкевичем, Л. Губерським, О. Гомілкою, Л. Дротянко, В. Журавським, І. Зязюном, М. Євтухом, В. Кізімою, С. Клепком, В. Кременем, С. Кримським, М. Култаєвою, В. Кушерцем, М. Михальченком, В. Лутаєм, М. Поповичем, І. Родіоною, М. Романенком, В. Шевченком, В. Шубіною, В. Ярошовцем та ін. Активно працюють у цьому напрямку й російські вчені, наприклад, А. Адамський, В. Байденко, А. Бердашкевич, М. Генсон, Г. Гершунський, В. Ледньов і багато інших.

Глобальні контексти освітньої діяльності ґрунтовно досліджували В. Вікторов, Д. Дзвінчук, А. Ліферов, С. Малькова, О. Навроцький, Н. Скотна, Е. Підкладюк, В. Спаська, І. Тагунова та ін.

Сучасні проблеми філософії освіти презентовані працями Л. Горбунової, І. Добронравової, Н. Кочубей, С. Куцепал, В. Кушніра, А. Назаретяна, М. Ожевана, В. Пазенка, І. Предборської, В. Редюхіна, С. Шевельової та ін.

Результативне дослідження освітньо-інформаційної політики неможливе поза контекстом розвитку загальної теорії та практики державного управління і державної політики. Ці проблеми розробляють А. Аверьянов, В. Бабкін, В. Бакуменко, В. Бебик, В. Бех, А. Білоус, В. Воронкова, В. Заблоцький,

С. Майборода, І. Надольний, Н. Нижник, В. Ребкало, А. Толстоухов, Ю. Шемшученко, Г. Щокін та інші.

Різноманітні питання, пов'язані з аналізом освітньої політики, аналізуються в працях Т. Брус, В. Гальперіної, О. Дем'янчука, О. Кілієвича, О. Кучеренка, В. Романова, О. Рудіка, В. Савельєва, В. Тертички.

Незважаючи на досить широкий діапазон публікацій, проблему університетської освіти в період становлення інформаційного суспільства не можна вважати вичерпаною. Існує низка питань, які потребують невідкладних відповідей. До них, зокрема, відносяться: відповіді університетської освіти на виклики сучасної епохи; реформа університетської освіти в Україні в контексті Болонських домовленостей; розвиток «дослідницьких університетів», їхня структура і завдання; місце і роль дослідницького університету в системі підготовки кадрів; суб'єкт та об'єкт дослідницького університету; технологія навчання; співпраця з академічними установами та організаціями, характеристика студента-дослідника; перспективи дослідницького університету в Україні і світі. Враховуючи актуальність та недостатньо повне вивчення цих та багатьох інших проблем, їх було обрано у якості предмету безпосереднього теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у XXI ст.» (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 24 грудня 2008 року).

Мета дослідження – розробити цілісну концепцію розвитку університетської освіти в контексті формування суспільства знань.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- здійснити експлікацію змісту понять «університет» та «ідея університету» в контексті академічного і суспільного (громадянського) дискурсів;

- проаналізувати становлення та історичну генезу університетської освіти у Європейському просторі вищої освіти;

- окреслити наслідки розвитку університетської освіти в процесі зміни освітніх парадигм;

- виявити особливості і статус дослідницького університету в контексті XXI століття;

- виявити роль університетської освіти в процесі становлення інформаційного суспільства;

- дослідити ринкові виклики до змісту університетської освіти XXI століття;

- визначити сутність і детермінуючі чинники розвитку світових та вітчизняних моделей університету як культурного феномену;
- визначити особливості трансформації національної університетської освіти під впливом глобалізації світового соціуму.

Об'єктом дослідження – є університетська освіта XXI століття.

Предмет дослідження – теоретичні засади розвитку університетської освіти у європейському контексті.

Методологія дослідження. Методологічну основу філософсько-освітнього дослідження теоретичних засад університетської освіти в європейському контексті складають системний підхід, який збагачений культурно-історичним та компаративним аналізом, а також діалектичний метод і методи пізнання соціальних процесів і явищ, які забезпечують осмислення феномену університетської освіти як складної соціальної системи в її культурно-історичному розвитку. Для вирішення більш конкретних завдань використані принципи історизму та єдності теорії і практики. Принцип історизму зокрема дозволив розглянути проблеми пов'язані зі становленням та історичною генезою університетської освіти в європейському просторі, з одного боку, як процес безперервний, що супроводжує освіту протягом всієї людської історії, з другого, – подати його як явище, що суттєво оновлює зміст, методи навчання та виховання, засоби, технології тощо. Принцип єдності теорії і практики дав змогу інтегрувати фундаментальні філософські ідеологеми з конкретними проблемами сучасної освітянської практики, а також вилучити з неї (з освітньої практики) низку положень, які цілком придатні для збагачення фундаментальних філософських узагальнень. Системний підхід забезпечив розгляд інноваційних процесів університетської освіти не як поряд існуючих, а як взаємопов'язаних і доповнюючих один одного, як таких, що лише в системі детермінують процес сучасної інновації освіти в інформаційному суспільстві.

У процесі дослідження пріоритетним виступив принцип гуманістичної спрямованості як методологічний засіб організації соціально-філософського знання.

Дослідження спиралося на принципові положення Державної національної програми відродження освіти «Освіта. Україна XXI ст.», Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні, положення «Про ступеневу освіту в Україні», нормативних документів, матеріалів засідань Колегії Міністерства освіти і науки України. Особливу цінність для реалізації мети пошукової роботи мали міжнародні документи, декларації, домовленості, зокрема, Лісабонська Конвенція про взаємовизнання кваліфікацій у галузі вищої освіти (1997 р.) та Болонська декларація (підписана Україною в 2006 р.).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше у вітчизняній філософії на підставі застосування системного, культурно-історичного та компаративного методологічного підходів у їхній діалектичній єдності розроблена цілісна концепція розвитку університетської

освіти в європейському контексті, виділені й обґрунтовані напрями її реалізації в українському суспільстві в умовах глобалізації світового соціуму.

Конкретизація наукової новизни дослідження знайшла відображення у таких теоретичних положеннях:

вперше:

- обґрунтована роль університетів не тільки як осередків наукового знання та соціально-практичного досвіду, але й як фундаторів, провідників високої науки і гуманітарної культури, на основі якої формуються інноваційний суб'єкт суспільної життєдіяльності та суспільство знань, що отримує поштовх для подальшого еволюційного розвитку;

- на основі філософсько-освітнього аналізу історично сформованих моделей університетської освіти (дослідницький університет Гумбольдта; університет як «охоронець скарбниці знань»; наполеонівська модель університету; «англосаксонська модель» університету (ліберальна), «корпоративні університети» XXI століття тощо) обґрунтовано висновок, що в умовах глобалізації та інформаційної революції найбільш ефективною є модель «дослідницького університету», яка базується на проведенні плідних наукових досліджень та їхньому впровадженні в практику. Досліджено структуру дослідницького університету, зміст та технології навчання в ньому, місце і роль виробничої практики, особливості підбору та розстановки кадрів вищої кваліфікації;

- обґрунтовано головні ознаки дослідницького університету, як університету, в якому: 1) весь навчально-виховний процес базується на проведенні наукової роботи не лише викладачами і аспірантами, а й усіма студентами, яка супроводжується співробітництвом з іншими університетами та науковими установами; 2) частка співробітників-науковців університету має становити не менше половини професорсько-викладацького складу; 3) підготовка магістрів, кандидатів і докторів наук повинна складати дві третини загального контингенту університету; 4) функціонування вчених спеціалізованих рад із захисту дисертацій має складати не менше, ніж третину від усіх напрямів, з яких ведуться наукові дослідження та підготовка кадрів вищої кваліфікації; 5) проводиться розгалужене міжнародне наукове співробітництво, в межах якого здійснюється обмін науковцями і студентами (до десяти відсотків від загального контингенту дослідників), четверта частина досліджень виконується за замовленням і фінансуванням з боку міжнародних донорських організацій;

отримали подальший розвиток:

- філософсько-освітня рецепція діалектики інновацій і традицій в університетській освіті, інтернаціоналізації університетської освіти (уніфікація змісту планів, програм, підручників), демократизації, інформатизації і дистанційності, відкритості вищої освіти за принципом «університетська освіта – без кордонів»;

- філософсько-педагогічна концепція щодо індустрії університетської освіти (консорціуми університетів, компанії, музеї, бібліотеки, засоби масової

комунікації, виробники програмного забезпечення, видавництва, індустрія розваг тощо), обсягу і структури знань, що охоплюються університетським навчанням, найновіших досягнень науки – першого і головного предмету університетського знання, і передбачення майбутнього університету та його ноосферного статусу;

уточнено:

- у контексті поглиблення теоретичних основ дослідження університету XXI ст. уточнено зміст понять «університет» та «університетська освіта». Показано, що університетська освіта як складова (підсистема) системи вищого ієрархічного рівня (університет), постає структурованою сукупністю функціонально зв'язаних підсистем, скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету (надання високоякісної фахової підготовки, всебічний розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень, налагодження міжнародних освітньо-наукових зв'язків);

- тенденції розвитку сучасних університетів, їх конкурентні можливості порівняно з галузевими університетами. Окреслені засади філософської парадигми класичного університету, серед яких чільне місце займають ефективне користування колективним розумом, високою теорією та європейським світовим досвідом;

- філософське розуміння «кризи університету» як неможливості забезпечити миттєву адаптацію його випускника до умов швидкозмінної реальності;

- вимоги легітимізації університетської освіти через результативність, конкурентну спроможність випускника як основи філософії «некласичного» університету. Доведено, що головним чинником, який вимагає легітимізації некласичного університету, виступає автономія останнього;

- теоретичне положення щодо практично-прагматичної спрямованості «некласичного» університету. Встановлено роль університету як «бізнес проекту», а також окреслені перспективи розвитку нового типу раціональності в контексті «некласичного» університету та можливості реабілітації класичного університету Гумбольдта як повної реалізації його «ідеї університету»;

- ідея, що розвиток університетської освіти здійснюється під впливом факторів зовнішнього середовища, серед яких найбільш значимими є: посилення глобалізаційних процесів на рубежі XX-XXI століть; активізація постіндустріальних тенденцій; інтернаціоналізація вищої освіти і створення європейського простору освіти й дослідницької діяльності. Обґрунтовано, що найпотужніше вплив внутрішнього середовища на університетську освіту чинять: соціально-економічний стан в Україні; розвиток інноваційного середовища; регіональний фактор; становлення ринкових відносин.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що отримані наукові результати сприятимуть подальшій філософській розробці проблем становлення університету XXI століття, зокрема проведено системний аналіз процесів, проблем і суперечностей модернізації сучасної університетської освіти під впливом ринкових трансформацій; виявлені та узагальнені напрями

модернізації української освіти, здійснена їх теоретична кореляція з вимогами Болонської декларації; визначено співвідношення та характер взаємодії освітянських традицій та інновацій.

Проведене дослідження дозволяє усвідомити загальну філософію розвитку університетської освіти у контексті становлення духовного виробництва як стрижня економіки знань, уточнити поняття інноваційного розвитку стосовно університетських закладів різного типу; опрацювати практичні рекомендації щодо застосування таких інновацій, як новітні інформаційні технології, дистанційна форма навчання, демократизація управління навчально-виховним процесом тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в процесі формування євроорієнтованого мислення і світогляду, реформуванні вітчизняної галузі університетської освіти. Їх можна використовувати при підготовці навчальних курсів із філософії освіти, педагогіки та методики навчання, виховних практиках кроскультурних комунікацій тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: міжнародному науково-практичному семінарі «Інноваційна освіта для XXI століття» (Київ, 2007); міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи розвитку України в умовах глобалізації» (Чернігів, 2008); IV всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» (Івано-Франківськ, 2008); міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті» (МДЦ «Артек», 2009); міжнародній науково-практичній конференції аспірантів, молодих учених та студентів «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку в трансформаційний період» (Чернігів, 2009); науково-практичному семінарі «Освіта в полікультурному просторі XXI століття: пошук стратегічних пріоритетів» (Київ, 2009); II міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Тернопіль, 2009); II міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне доквілля: реалії та перспективи» (Київ, 2009); науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (Київ, 2009); науково-практичній конференції «Університетська освіта в Україні і світі: стан, проблеми та шляхи розвитку» (Луцьк, 2009); всеукраїнській науково-практичній конференції «Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Київ, 2010); III міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне доквілля: реалії та перспективи» (Київ, 2010); міжнародній науковій конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (Київ, 2010); міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота на межі тисячоліть:

концепції, технології, стратегії» (Київ, 2011); IV українсько-польському форумі «Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку ХХІ століття» (Черкаси, 2011); науково-практичній конференції «Основні напрями модернізації вищої освіти в контексті викликів епохи» (Київ-Глухів, 2011).

Публікації. Основні положення, ідеї і висновки дисертаційної роботи оприлюднені у 23 публікаціях, з них: 1 – одноосібна монографія, 21 – стаття у наукових фахових виданнях з філософських наук, 1 – стаття в інших наукових збірниках.

Кандидатська дисертація на тему «Педагогічні умови інтенсифікації професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації» була захищена в 2004 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел (347 позицій). Загальний обсяг дисертації – 401 сторінка, із них основна частина дисертації – 361 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У **першому розділі** – «**ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНИЙ СТАН**» – аналізується широкий спектр зарубіжної та вітчизняної літератури з всебічного дослідження історії університетської освіти.

Як свідчать культурологічні джерела, ідея університету охоплює понад півтисячоліття, починаючи з моменту зародження в Італії XII–XIII століть перших університетів і сягаючи кінця XVII – початку XIX ст. Власне, на початкових етапах своєї історії термін *universitas* вживався для позначення корпорації вчителів та учнів, що складалася в межах вищої школи (*studium*) з універсальною програмою навчання. З часом уже самі школи такого типу почали називати університетами. І відтоді в енциклопедичних словниках університетом називають «найстаріший і головний тип європейського вищого навчального закладу». Важливо, що філософія, завдяки своєрідній природі цього типу духовного освоєння світу, відіграє визначальну роль у реалізації ідеї університету в тому вигляді, в якому ідея ця утвердилася в європейській культурі.

Важливе значення для всебічного дослідження історії університетської освіти мають праці, в яких висвітлюються теоретико-методологічні аспекти розвитку вищої освіти в Україні. У ґрунтовних дослідженнях В. Андрущенка, В. Кременя, Л. Коваль, В. Лугового, В. Лутая, В. Сагарди та інших, розкрито

сутність та важливі структурні елементи університетської освіти, стратегічні напрями її модернізації на сучасному етапі.

У розділі простежено, які наслідки для розвитку університету має зміна освітніх парадигм. Ретроспективний аналіз показує, що дослідники пов'язують їх зміну з трансформацією культурних моделей освіти в Європі та Америці у XVIII, XIX та XX століттях. Розвиток соціокультурних моделей освіти за схемою «Просвітництво – Модерн – Постмодерн» визначає специфічну роль та відповідну певній історичній епосі місію університету, яка постійно оновлювалася в переході від класичного університету до модерного, від модерного університету – до постмодерного. Так, у просвітницькій моделі освіти університет – це інституція, де відбувається розподіл знань на автономні дисципліни, суворе дотримання меж між ними, систематизація і класифікація предметних галузей у середині окремих наук. За модерністською моделлю в діяльності факультетів університету переважає дослідницька практика, розроблення проблематики предметів і методів нових дисциплін, а освіта й виховання стають вторинними. Постмодерністська модель освіти базується на новій парадигмі вищої освіти, за якою ролі агентів навчального процесу підпорядковані тому, щоб навчити студента вчитися. Постмодернізм приносить нове розуміння науки як міждисциплінарного феномену, і в системі закладів освіти чільне місце займає дослідницький університет.

В сучасних умовах конкурують три парадигмальні типи освіти: просвітницька (опирається на традиції просвітництва); індустріальна (враховує реалії індустріального суспільства, але не може забезпечити розвиток освіти в умовах загальносистемних соціальних змін); постіндустріальна (формується разом із становленням постіндустріального суспільства). Просвітницька парадигма освіти пов'язує своє існування з класичним університетом. За індустріальною парадигмою відбувається повне руйнування підвалин класичного університету з притаманними йому академічною свободою, автономією, повагою до людської індивідуальності, національними цінностями. Парадигма інноваційної освіти пов'язується з інноваційною освітою, провідною роллю університетів в суспільно-економічному житті країни.

Кінець XX – початку XXI ст. характеризується постійно зростаючими обсягами знань, інформації, інновацій, якісно нових технологій тощо. Це потребує системної зміни університетської освіти при збереженні її універсальності та фундаментальних основ. У розділі узагальнено інформацію про особливості сучасного університету, його місію, яка міститься в документах міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ВБ, ЄС) та документах національного рівня. Їх положення визначають наступні риси сучасного університету:

- університети – центри культури, знань, досліджень; вони мають виконувати почесну місію розповсюдження знань серед нових поколінь; навчальний процес в університетах має бути невіддільним від дослідницької діяльності (Велика Хартія Університетів, 1988 р.);

- більш тісна участь університетів як центрів дослідницької роботи у вирішенні актуальних суспільних проблем своїх регіонів (ЮНЕСКО, 1996 р.)

- університети як центри розвитку освіти для дорослих і неперервної освіти в новій економіці (ЮНЕСКО, 1997 р., 1998 р.);

- дві основні моделі університету: «університет-фірма» (наукові дослідження є другорядними) та «університет-суспільство» (фундаментальні і прикладні дослідження мають вирішальне значення) (ЮНЕСКО, 1998 р.);

- європейські університети мають зберігати нерозривний зв'язок з дослідницькою діяльністю, щоб навчити студентів методам проведення досліджень, привити їм навички критичного мислення; розвиток європейських університетів повинен відбуватися через спільну діяльність, утворення партнерських мереж і створення спільних програм (Асоціація Європейських університетів, 2001 р.);

- у національній інноваційній системі вищій школі відводиться ключова роль – не тільки в якості основи для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, але й мережевої бази для обміну інформацією і знаннями; університет представлений як науково-освітньо-промисловий комплекс (Всесвітній Банк, 2001 р.);

- ключові проблеми університетської освіти: досягнення сталого фінансування; забезпечення автономності і професіоналізму; приведення діяльності університетів у відповідності до стратегічних потреб регіонального розвитку; формування в Європі єдиного освітнього і науково-освітнього простору (Європейська Комісія, 2003 р.);

- поглиблення кооперації між університетами на національному та міжнародному рівнях у підготовці кваліфікованих фахівців; освітня стратегія університетської освіти має базуватись на принципах випереджаючої освіти (Україна, 2000 р.).

У розділі на основі системного підходу уточнено поняття «університетська освіта». Університетська освіта, як складова системи «університет», представляє структуровану сукупність функціонально зв'язаних підсистем (освітньо-наукової та фундаментальних і прикладних досліджень), скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету. Як важлива функція університетської діяльності, університетська освіта поєднує фундаментальні й прикладні дослідження з професійною підготовкою спеціалістів зі створенням системи неперервної освіти, збереженням національних традицій, соціально-економічним розвитком регіону. Нероздільність навчального процесу і наукових досліджень визначено одним із фундаментальних положень Болонської декларації. Університетська освіта є діяльністю (процесом) з виробництва, нагромадження, зберігання, передавання і розповсюдження знань.

Ми обґрунтовуємо, що сучасний розвиток університетської освіти здійснюється під впливом найбільш значимих факторів:

- посилення глобалізаційних тенденцій на рубежі ХХ–ХХІ ст. (контекст: політичний, соціокультурний, економічний, технологічний);

- активізація постіндустріальних тенденцій (університет – епіцентр програмування регіонального економічного, соціального, культурного,

екологічного розвитку; створення інноваційно-підприємницької моделі університету; університет як інститут неперервної освіти дорослого населення);

- інтернаціоналізація вищої освіти і створення загальноєвропейського простору вищої освіти (ЕНЕА) та загальноєвропейського простору наукових досліджень (ERA);

- особливість соціально-економічного розвитку в Україні в процесі трансформації всіх сфер життя суспільства (необхідність зміни структури економіки в напрямку суттєвого зростання частки високотехнологічних галузей);

- розвиток інноваційного середовища (університет має формувати системну науково-освітню підготовку спеціаліста, в якій фундаментальна освіта поєднується з участю у науково-дослідній роботі);

- фактор регіонального розвитку (створення технопарків, технополісів на базі університетів дозволить всебічно використовувати науково-технічний та інтелектуальний потенціал регіонів);

- розвиток ринкових відносин (включення університетів в ринкові відносини визначає формування ринку науково-освітніх послуг).

Отже, проблема університетської освіти утвердилась як центральна проблема філософсько-педагогічного дискурсу практично відразу з появою університетів як особливих науково-освітніх і культурно-просвітницьких закладів. «Доуніверситетська» освіта і наука концентрувалася здебільшого при монастирях, інших церковних закладах. Щоправда, за античних часів існувала Академія великого Платона (близько 387 р. до н. е.), пізніше з'явилася низка Братських шкіл, заснованих переважно релігійно-національними об'єднаннями, які боролись проти католицької церкви, деякі інші освітні установи. Поява університету відкрила нову сторінку в інтелектуальному житті людини і суспільства. Університет постав як установа, де концентруються наука і знання, здобувають істину й передають її іншим, де знаходить собі пристановище культура і творчість гуманістичного, вільнодумного штибу.

У другому розділі – **«УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ»** – проведено огляд наукової літератури, що характеризує проблеми, які притаманні університетській освіті сучасної України. Окреслено основні етапи зміни наукової думки за визначеною фундаментальною проблемою створення теоретичних основ університетської освіти при зміні соціально-економічних відносин в Україні, для адекватного задоволення потреб особистостей, постіндустріального суспільства XXI століття у високоякісній освіті.

Історичний досвід розвитку університетської освіти в Україні доводить, що найкращим варіантом її розвитку є органічне поєднання принципів діяльності вітчизняної та світової освітніх систем. Починаючи з діяльності братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академій, Харківського університету та Київського університету імені Св. Володимира, українські навчальні заклади активно використовували кращі здобутки європейської освіти у змісті, методиці й організації викладання, водночас зберігаючи власну

самобутність, плекаючи духовність та патріотизм учнів, розвиваючи їх національно-культурну свідомість. Відкриття університетів у Новий час створило для української молоді нові можливості здобуття знань та їх застосування у житті. Українські університети стали розвиненими центрами освіти та науки, поступово відчинивши свої двері для молоді різних соціальних груп і майнового статусу. Сучасна модернізація університетської освіти України дає можливість продовжувати цей шлях, поглиблюючи співпрацю з європейською спільнотою і тим самим розбудовуючи єдиний науково-освітній простір.

Освітні погляди багатьох видатних українських педагогів залишаються цілком реалістичними і перспективними для новітнього українського, європейського і світового простору саме тому, що вони ґрунтуються на високій науці, культурному досвіді поколінь, народній педагогіці, культурно-історичній традиції.

Поєднання традицій та інновацій є саме тією платформою, відштовхуючись від якої ми зможемо зберегти і подарувати світові здобутки національної педагогіки, одночасно збагативши її педагогічними надбаннями інших народів і культур.

Слід зазначити, що розбіжності між освітніми стандартами різних держав та окремих університетів є однією з важливих проблем глобального міжнародного освітнього середовища. Можливість становлення сучасної інформаційної цивілізації залежить перш за все від вирішення проблеми якості вищої освіти. В умовах, коли освіта стає все більш доступною, проблема якісної вищої освіти набуває соціального характеру і пов'язана з можливістю кращої реалізації людських здібностей, з отриманням гідного місця праці та винагороди за працю. Накопичений вищою школою України досвід дозволив розпочати процес її інтегрування в освітню систему Європи.

У розділі узагальнено нову парадигму освіти в контексті університету XXI століття, з'ясовано особливості університетської освіти в умовах глобалізаційних процесів та національних тенденцій, виявлено проблеми, які виникли в процесі трансформації вищої освіти України у Болонському процесі.

У кінці XX – на початку XXI ст. перед наукою і практикою постала проблема визначення нової ролі освіти, зокрема університетської, окреслення вимог, яким мають відповідати національні освітні системи, щоб допомогти людині адаптуватися до швидко змінюваного соціально-економічного середовища. Такий науковий пошук стає невіддільним від теоретичних та прикладних досліджень в руслі тенденцій постіндустріального розвитку, економіки знань, які змінюють парадигму освіти.

У розділі визначено, що в процесі структурного реформування освітньо-наукового комплексу України в рамках приєднання до Болонського процесу необхідно вирішити наступні основні проблеми на макро- і мікрорівні: фінансові, організаційні, кадрові, ринкові, інформаційні, психологічні. Попри те, що у вітчизняній літературі чітко виписані напрями структурного реформування освітньо-наукового комплексу України в контексті входження в Болонський

процес, проте відсутні розроблені чіткі стратегії для ВНЗ з метою успішної діяльності в єдиному європейському освітньо-науковому просторі. Ми виділили та обґрунтували можливості, які отримає вітчизняний освітньо-науковий комплекс при виконанні умов Болонського процесу (для державних органів влади в тому числі для Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України, для адміністрацій ВНЗ, для вітчизняних викладачів та студентів, для іноземних студентів і викладачів).

Також визначено основні глобальні процеси та проблеми світового рівня, що зумовлюють зміни університетської освіти: глобалізація ринків праці та послуг, у тому числі навчальних; глобальний бум засобів зв'язку, масової інформації; глобалізація економіки та інформатизації; глобалізація торгівлі, акселерація соціально-економічних та педагогічних процесів; інформатизація суспільства, перехід до «суспільства знань»; зміна цінностей; розширення структури університетської освіти від елітарної до масової та майже загальної; здобуття структурою університетської освіти постнаціонального характеру; комерціалізація освіти, передусім університетської; виникнення та поширення інноваційних освітніх технологій; розширення свободи вибору навчальних програм, форм та часу навчання; зростання (кількості студентів; наукової інформації; мобільності; добробуту; вільного часу; демократизації; середнього віку студентів; антропогенного навантаження на довкілля; інтернаціонального складу студентства; різноманіття форм навчання; часу навчання, навчання впродовж усього життя; якості освіти; протиріччя між якістю освіти, що надають традиційні університети, та потребами сучасних практик, потребами людини; швидкостей); утвердження ключових ідей (нові базисні вміння для усіх – інформаційні технології, іноземні мови, технічна культура, підприємництво, соціальні навички; більше інвестувань у людські ресурси; інновації у викладанні та навчанні; цінність навчання; переусвідомлення керівництва та консультування; наближення навчання до дому); фундаменталізація, гуманізація та екологізація, які спираються на новітні наукові уявлення про взаємодію природи та людини, співіснування людини з людиною, про загальні закони «універсального еволюціонізму», без дотримання яких людство не має майбутнього.

Визначено, що призначення національної університетської освіти полягає у формуванні команди професіоналів з новим рівнем світогляду вільної людини, особистостей, які утворюють кадровий потенціал, у якого вистачить і знання, і вміння, і, найголовніше, патріотизму щодо усвідомлення та втілення політики змін у відповідності до світового досвіду і вітчизняних культурно-історичних традицій.

Отже, сучасний університет відповідає потребам цивілізації з підготовки кадрового потенціалу широкого профілю, який орієнтовано на вирішення завдань з розвитку складних систем, що оточують людину. Тому і сам університет у сучасному стані відповідає визначенню та призначенню складних систем. Мова йде про функціонально-структурне проектування складної університетської системи, яка на сучасному рівні являє собою органічне

поєднання навчальної та наукової підсистем, що доповнюють одна одну та утворюють єдину цілісну освітянську систему.

Характерними рисами сучасної університетської системи є:

1. Цілісність або єдність системи – наявність у всієї системи загальної мети, загального призначення, місії. Університетська система повинна відповідати оптимальним відгукам на множині входних впливів при визначеному критерію, показнику ефективності.

2. Університетська система – складна система, яка вміщує велику кількість компонентів, виконуючих функцій, велика по кількості входів та по власній абсолютній вартості.

3. Складність поведінки, функціонування університетської системи – оскільки відображається складними взаємозв'язками, що перехрещуються, між характеристиками, які описують систему, оскільки зміни однієї характеристики призводить до змін багатьох інших характеристик.

4. Високий ступінь автоматизації процесів управління університетською системою для цілей гнучкого управління підсистемами та автоматизації розумової праці людей, які працюють з системою.

5. Непередбачуване за часом надходження зовнішніх впливів на входи університетської системи, тобто неможливість точного передбачення навантаження на систему.

6. Наявність змагальних, конкурентних об'єктів, які впливають на функціонування університетської системи.

Третій розділ – «СУЧАСНІ ВИКЛИКИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ» – висвітлює комплекс проблем, пов'язаних зі змінами в освіті, що розгортаються під впливом глобалізації та ринкових перетворень. Глобалізація та інформаційна революція, відкритість систем й утвердження «університетської освіти без кордонів», солідарності формує нову парадигму освітнього простору – відкрито прагматичну.

Університети не ізольовані від тих змін, що відбуваються в суспільстві впродовж історії, вони живо реагують на них, змінюють усталений розклад власної життєдіяльності, зберігаючи при цьому власну ідентичність й віками вивірену практику. Скоріш мова може йти про діалектичну єдність традицій та інновацій. Інноваційний характер сучасної епохи в контексті розвитку університетів реалізується лише на тлі і з врахуванням історично вивірених і апробованих практикою університетських традицій.

Університети з моменту їх виникнення в середньовіччі були найважливішими культурними центрами європейських країн і міст. Університети не лише давали освіту, але і формували інтелігенцію – носія духовного потенціалу європейської культури. У подальшій історії культурна місія університетів зміцнювалася і увійшла до традиції. Таким чином, головна університетська традиція – збереження та трансляція культури. Ця традиція зазнає найбільшої загрози з боку інноваційної сили змін.

Зараз у нашій країні (і не тільки) виникла реальна небезпека втратити університети як масштабні культурні центри і втратити особливу культуру

університетської освіти. Зовсім недавно кількість вищих навчальних закладів, що стали називатися університетами, різко зросла, таку назву отримали багато галузевих вузів. Тим часом небагато змінилося в їх освітній системі, яка не прагне залучитися до «університетської культури» освіти. Крім того, сама ідея універсальної освіти зміщує власні акценти. Якщо традиційно під універсальною освітою розуміли фундаментальні системні та повні знання, які формують загальнонаукову цілісну картину світу у того, хто отримав університетську освіту, то зараз поняття універсальний здобуває синонімії слову поверховий, легковажний, такий, який знає всього потроху і навіть не є вузькоспеціалізованим фахівцем.

Другою тенденцією змін освітнього процесу під впливом ринкових перетворень є демократизація освітнього процесу, що за великим рахунком є складовою системного процесу демократизації всього суспільства.

Крім того, сучасна глобалізація несе низку викликів. За умов глобалізації актуалізується потреба у віднайденні раціональних схем співвідношення між розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоювати, а також необхідністю формування у людини здатності до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві, зростання комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності.

Інша проблема полягає в тому, що під тиском глобалізації система вищої освіти поступово набуває ознак стандартизованості. Фактично, національні системи освіти поставлені в усьому світі перед вибором – чи намагатися зберегти власні традиції і стандарти, ризикуючи виявитися виключеними, чи уступити експансії більш динамічних і конкурентоздатних освітніх моделей, ризикуючи втратити значну частину власної ідентичності. Загалом, глобалізація в освіті призводить до її інтернаціоналізації, стандартизації знань та формування єдиної системи цінностей.

Ставлення до освіти, як до індустрії знань, призводить до ставлення до освіти як до товару, який можна придбати за гроші будь-кому, а введення нових схем організації університетської освіти звужують значення особистості. Якщо в навчальному процесі професор – наставник, взірець, на якого орієнтуються студенти, то за умов дистанційної освіти для студентів більше значущим є оператор чи методист, аніж професор. Втрачається особистісний вплив харизми вченого, що призводить до механізації знань.

Саме глобальні тенденції змушують переоцінювати пріоритети в усіх сферах пізнання і діяльності. Вони роблять виклик і сфері освіти, оскільки саме освіта та її технології практичного вирішення проблем мають відповісти на питання, якою повинна бути міра відповідальності освіти на шляху пошуку вирішення глобальних проблем, що насуваються, і якими повинні бути її пріоритети та цінності у майбутньому. Зрозуміло, що ізолювати університетську освіту від впливу прагматизму та ринковості взагалі неможливо. Але будь-яка держава під впливом глобалізаційних процесів повинна розуміти не тільки

цінність наукового знання та освіти, а й збереження традицій, не відмовляючись від новацій.

Початок XXI століття ознаменувався зростанням уваги суспільства до вищої університетської освіти, модернізація якої стала об'єктивною необхідністю. Університетська освіта у цивілізованому світі є не просто засобом задоволення фахових потреб особистості, вона значною мірою є духовною необхідністю суспільства. Проте, як констатують аналітики, вища освіта останнім часом стала менш якісною, переважна більшість випускників вищих навчальних закладів виявляються не конкурентоспроможними на Європейському ринку праці, випускникам східноєвропейських університетів тут пропонують просто фізичну роботу. Це спонукало провідні університети Європи об'єднати свої зусилля в рамках укладеної Болонської Конвенції і започаткувати великомасштабну реформу шляхом створення зони європейської освіти та науки.

Освіта в добу глобалізації та високих технологій – це фактор соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентоздатності та національної безпеки. Тому освіту не можна і надалі стереотипно відносити до сфери відомчої чи галузевої політики, а варто підходити до неї як до загальнонаціональної, стратегічно важливої проблеми. Глибинна особливість освітньої політики полягає в тому, що вона органічно поєднує в собі політичні, соціальні, економічні і власне освітні аспекти. Тільки при такому підході до освіти ми зможемо вивести її за відомчо-галузеві бар'єри і повернути їй природну сутність як сфери інтеграції і реалізації загальнонаціональних інтересів та пріоритетів нашої держави.

Таким чином поряд із традиційними цінностями, принципами та основами університетської освіти з'являються нові, які змінюють обличчя університету. Головне завдання – не втратити фундаментальні риси при втіленні сучасних змін.

У процесі розробки тематики встановлено, що входження в Болонський процес вимагає радикальної модернізації змісту освіти. Її лейтмотивом мають стати ліквідація застарілих міфів, своєрідної ідеологізації освіти, залишки якої, притаманної тоталітарному суспільству, все ще дають про себе знати в сучасній системі української вищої освіти. Важливим є також завдання вилучення дріб'язкового матеріалу і наближення до реального історичного процесу, сучасних соціокультурних реалій та прогнозованого майбутнього.

Суттєвий рух має бути здійснений у напрямку демократизації освітньої політики, зокрема, децентралізації системи освіти, підвищення самостійності університетів, мобільності викладачів і студентів, впровадження державно-громадського управління педагогічним закладом.

Сучасна освіта має стати процесом неперервного і постійного навчання протягом життя здобуттям і оновленням наукового і практичного знання, інформації, соціального досвіду.

Не може бути залишена поза увагою і виховна робота в університеті. Вона має здійснюватись на полікультурній основі, через формування толерантності,

уміння жити разом, поважаючи етнічне, конфесійне, культурне розмаїття й одночасно з гордістю за власне національне буття, культуру, ідентичність. При цьому, ніхто й нікому не має права нав'язувати власні цінності. Кожен має залишатися собою. Для того щоб розмаїття не призвело до конфлікту, викладач має виконати відповідну посередницьку функцію, узгодити моделі поведінки, а головне – сформувавши розуміюче сприйняття один одного.

Важливою нормою Болонської співдружності освітян є підвищення мобільності викладачів і студентів, самостійності студентів, рівня їхньої самоорганізації. Для нашої педагогічної освіти це поняття є новим як за змістом, так і за можливостями організації.

Трансформуючись у контексті вимог Болонського процесу, українська освіта має зберегти свою ідентичність, залишитись саме українською – сердечною, духовною і душевною, людською і людяною, народною і родинною, патріотичною і моральною в усіх загальнолюдських вимірах. Це своєю чергою дасть поштовх Європі отримати велетенські переваги, насамперед, в контексті утвердження справді людських відносин, миролюбства і працелюбства, толерантності і співробітництва, шанування батьків (родини) і народу, відродження дійсно морального ставлення до життя.

Головним дослідницьким завданням **четвертого розділу – «СВІТОВІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ МОДЕЛІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ»** – є аналіз історично сформованих моделей університетської освіти. У процесі філософського аналізу основна увага була приділена відмінності структури університетів, що є характерною ознакою тієї історичної епохи, якій і відповідала своя «ідея університету», як концептуальна модель найвищого рівня університетської системи освіти.

Розвиток освіти в ХХ і ХХІ століттях сформували широку палітру університетських шкіл. В освітньому просторі з'явилися технічні, педагогічні, медичні, будівельні та інші університети, які активно конкурують нині на ринку праці з традиційними, класичними університетами. Характерним є й те, що випускники так званого «класичного університету» з глибокою фундаментальною освітою часто-густо не можуть знайти собі роботу; водночас випускники спеціалізованих (некласичних) університетів практично ніколи не бувають безробітними. Їх «поглинає» галузь виробництва, для потреб якої вони готувались. Означена ситуація, разом з низкою інших чинників, спонукала своєрідний академічний і суспільний (громадянський) дискурс навколо «ідеї університету». Результатом цього дискурсу якраз і має стати сформована філософія розвитку університетської освіти у ХХІ столітті.

Контури сучасного університету виникають на рубежі ХVІІІ-ХІХ століть як дві основні моделі: французький університет, керований і контрольований державою, і університет Гумбольдта, який наділений широкою автономією і поєднує в собі функції викладання і дослідження. Нарешті, залишається ще й третя, британська модель університету, що відрізняється високою мірою замкнутості, зберігає найбільшу спадкоємність з середньовічною університетською системою («college-system»).

Класичні університети є основою сучасного інституту вищої освіти та форм розвитку співробітництва на всьому освітньому просторі. Це зумовлено тим, що за всіх відмінностей і тонкощів національних державних освітніх стандартів, за всього динамізму та національних особливостей проблем вищої школи залишається незмінним статус класичного університету, його призначення і зміст його діяльності в системі вищої освіти кожної країни.

В основі ідеї університету лежать три принципи: свобода, універсальність і моральність. Всі ці принципи не можуть розглядатися окремо, тому що вони формують ідею університету, та відповідно найтіснішим чином взаємозв'язані. Без свободи не може бути універсальності, а відсутність універсального принципу обмежує свободу освіти і творчості. З другого боку, одним з моральних принципів є визнання в іншій людині вільної мети, а не засобу, а також її права на максимальний об'єм свобод, сумісний з таким же об'ємом свобод для всіх. Три принципи ідеї університету взаємозалежні. Не можна виділити головний з них, але можна виділити центральний: їм є принцип свободи, що пронизує структуру університету і дух, що формує його. Англосакська модель коледжів і модель німецьких університетів по реформі Гумбольдта орієнтуються на принципи свободи, універсальності і моральності і прагнуть до здійснення ідеї університету.

Видатний філософ ХХ століття, який досліджував ідею університету, Х. Ортега-і-Гассет підкреслював декілька важливих для університету рис: університет передусім і переважно означає вищу освіту, яку повинна отримати звичайна людина; цю звичайну людину насамперед належить зробити культурною, тобто її треба поставити на висоту вимог часу. Звідси випливає первинна функція університету – оволодіння фундаментальними з погляду культури дисциплінами; звичайна людина повинна стати добрим професіоналом. Крім залучення до культури, університет, використовуючи найбільш раціональні й ефективні методи роботи, повинен дозволити людині стати хорошим лікарем, хорошим суддею, хорошим учителем математики чи історії.

Таким чином, класичний університет формулює принципи автономності, культури, доступності та професіоналізму, а філософська парадигма класичного університету визначає сміливість і можливість користуватись власним розумом.

Сучасний класичний університет не може існувати без суспільства, так само, як суспільство без університету. Крім того, університет більше не може бути консервативним носієм традицій, він повинен змінюватися до вимог сьогодення.

Класичний університет повинен виконувати і функції центру культури, функції акумулятора культурної спадщини народів своєї країни і світу, функції освіти і виховання носіїв спадщини культури. Таким чином, функції класичного університету пов'язані зі створенням, акумуляцією і передачею інтегрованих знань про природу, особу і суспільство, формуванням на їх основі особи з високими етичними і духовними якостями.

Сучасна економічна та соціальна ситуація вимагає від будь-яких навчальних закладів швидкого реагування на виклики часу. Класичний університет, як це вже визначалося, досить стійка традиційна, навіть дещо консервативна система, що не є їх недоліками, а навпаки, відрізняє та визначає якість університетської освіти у відповідні історичні часи. Швидкоплинність змін постіндустріального суспільства та необхідність хоча б часткового самофінансування вимагають від університетів чітких економічних кроків. У реальному освітньому полі крайні полюси займають, з одного боку, недержавні комерційні вузи, зацікавлені в економічному лібералізмі і орієнтовані на кон'юнктуру, з другого, – вузи з централізованим фінансуванням (перш за все, технічні і педагогічні інститути, військові і військово-морські, деякі університети), зазвичай орієнтовані на державну підтримку і національні традиції.

Ситуація докорінно змінюється із зародженням індустріальної цивілізації. Здійснюючи промислову модернізацію, вона потребує освічених людей, які у своїх діях опираються на науку. Поступово класичний університет, зберігаючи свої традиції, трансформується в модерний. Завдання модерного університету полягало не лише в підготовці професіонала на рівні сучасної науки, а також у формуванні людської особи як громадянина, що ідентифікує себе з національною спільнотою. Отож, зберігаючи свою елітарність, модерний університет поступово набув статусу національного.

Університетський простір у незалежній Україні репрезентують академічні університети, які зазвичай вважають класичними (традиційними), та ціла низка некласичних (нетрадиційних): технічних, медичних, педагогічних тощо, які постали в останнє десятиліття. Крім того, низка університетів як класичних, так і некласичних, отримали статус національних. Така поліфонія в розумінні статусу українського університету засвідчує наявність кризи власне самої ідеї Університету. Вона пов'язана, з одного боку, зі вступом України на шлях ринкової економіки, а з другого – з процесами глобалізаційної інтеграції та формування європейського освітнього простору.

Судячи із джерел зарубіжної літератури, основними моделями створення нового некласичного університету прагматично-практичної спрямованості є три моделі, що конкурують: університет як бюрократія (бюрократична модель), університет як вільне колегіальне співтовариство учених (ліберальна модель) і університет як складна конфліктна організація з групами, що борються за вплив, владу і відповідні канали доступу до ресурсів.

Прибічники ліберального підходу сприйнятливіші до політичного і конфліктного погляду на університетську організацію, але швидше схиляються до альтернативних моделей, що мають нормативний характер. Так, у рамках цього підходу розвивається і навіть втілюється модель «підприємницького університету».

Університети, що поставили перед собою завдання розвитку в нових умовах, активно шукають інноваційні форми освітньої і наукової діяльності, а також взаємовигідні форми взаємодії з регіонами. Найбільш розвиненим в

теоретичному і практичному плані підходом до вирішення цієї проблеми є так звана «підприємницька організація» університету. Цей підхід успішно реалізований рядом європейських університетів. Термін «підприємницький університет» («entrepreneurial university») останніми роками міцно увійшов до лексики фахівців, що займаються питаннями університетського менеджменту.

Інноваційний характер підприємництва (аспект, найбільш важливий для стану сучасного університету) підкреслюють роботи Л. Мізеса, Ф. Хайека, Р. Шмоллера, Ф. Тоссига, Й. Шумпетера, П. Друкера. Так, Шумпетер поміщає підприємця в центр процесу економічного розвитку, визначає підприємництво як здійснення організаційної інновації в цілях витягання прибутку (іншого додаткового прибутку) і виділяє особливу підприємницьку функцію – здійснення нових комбінацій чинників виробництва. Якщо розглядати знання як результат інноваційної діяльності, то отримання такого знання потребує відповідної організаційної структури, проектування та планування дій відповідно до отримання результату. І прибуток в цій системі не зайва, а головна для здійснення мети ланка. Таким чином неklasичний університет стає підприємницькою організацією, що аж ніяк не принижує його провідної освітньої, культурної та наукової місії.

Разом з класичними університетами, що базуються на традиціях і здоровому консерватизмі, з'являється новий вигляд вищих навчальних закладів, заснованих на інших способах здобуття, накопичення, передачі і контролю знань, – мегауніверситети.

Стратегії всіх мегауніверситетів орієнтовані на загальну мету – збільшення кількості студентів і освоєння найбільш ефективних з погляду географічного поширення і сприйняття студентами технологій навчання.

Останніми роками в Україні і європейському просторі все більше говориться про розвиток так званих дослідницьких університетів. Концепція дослідницького університету в сучасних умовах здається непридатною до втілення, бо має дещо ідеальний гносеологічний характер. Якщо трохи змінити вектор науково-дослідницької діяльності під час навчання із суто пізнавальної (пізнання як досягнення істини) на предметно-практичну (пізнання як втілення в практику), то надзадачею такого університету могло б стати культивування у випускників самостійного бачення вирішення загальноцивілізаційних (глобальних) і регіональних проблем з врахуванням всього життєвого і професійного досвіду, накопиченого людством. Таким умовам відповідає модель «проектного університету», що втілюється у європейському освітньому просторі останні роки. При розробці контурів проектної парадигми університетської освіти потрібно врахувати стратегічну схему об'єднання німецької і американської моделей університету на основі культурно-історичного і проектно-програмного підходів, а також новітні тенденції розвитку університетів в Європі на складання так званої моделі «підприємницьких університетів».

Основна функція дослідницького університету – формування умов для появи певного типу людей у країні, а значить, і робота на благо суспільства.

Наблизитися до вирішення цієї задачі можна лише в тому випадку, якщо в країні з'явиться масовий прошарок творчих людей, новаторів. Не лише новаторів-підприємців у вузькому сенсі слова, а взагалі людей, здатних породжувати нове, – нове в науці, нове у виробництві, нове в бізнесі, нове в культурі, нове в суспільстві. Саме цю проблему і вирішує модель Гумбольдта, модель дослідницького університету. Справа не у формальних показниках: не в кількості публікацій, премій, проектів, не в розвитку міждисциплінарних і міжнародних зв'язків тощо. Звичайно, вони важливі, але вони фіксують лише зовнішню сторону справи і можуть легко імітуватися. Важливо, аби із стін такого університету виходили люди, здатні просувати вперед і науку, і виробництво, і бізнес, і культуру.

Дослідницький університет кардинально відрізняється від звичайного метою, підходами, технологіями та ресурсами науково-освітньої діяльності. У звичайному на роботу професорами приймають викладачів, а у дослідницькому – професійних дослідників. У звичайному наголос іде на години викладання, а у дослідницькому – на якість досліджень і відповідних публікацій. У звичайному викладачі розповідають студентам про чужі відкриття та матеріал 10-20 літньої давності, а у дослідницьких – професори вчать студентів на основі власних відкриттів інтегрованих у найостанніші здобутки науки. У звичайних університетах професор може займатися компіляціями і називати це «наукою», а у дослідницьких – він зобов'язаний робити оригінальні дослідження. Порівняно зі звичайними університетами, де бакалаври і магістри отримують загальну поверхневу освіту, у дослідницьких – кожний бакалавр має можливість займатися оригінальними дослідженнями і бути співавтором реферованих публікацій. Головним завданням університету, інститутів, факультетів та кафедр є забезпечення високої якості підготовки випускників на основі покращення контингенту студентів, якісного складу викладацьких кадрів, впровадження нових методів і технологій навчання, підсилення фундаментальної та практичної підготовки, глибокої інтеграції навчального, наукового та інноваційного процесів, що відповідають вимогам дослідницького університету.

Сучасний світ, реагуючи на виклики XXI століття, реалізує концепцію розвитку так званого «трикутника знань», а саме – освіти, досліджень та інновацій. Потужні, відомі університети світу, власне, і є тими осередками нових знань, які здійснюють ці перетворення. Вони стали називатися дослідницькими. Наша країна також не залишилась осторонь від практичного втілення стратегії трансформації кращих ВНЗ в університети дослідницького типу.

Отже, головна відмінність дослідницького університету від університету старого типу (який, на жаль, все ще домінує на пострадянському просторі) в тому, що університет стає не місцем репродукції старих знань, а місцем виробництва нових знань. За такої організації науково-освітнього процесу викладач є не просто репродукцентом готового знання, а передусім дослідником, що має достатньо свободи, часу та фінансово-організаційної інфраструктури для

виробництва нового знання, а відтак на викладання цього нового знання своїм студентам.

Науковий потенціал українських дослідницьких університетів не повною мірою залучається до навчального процесу, а наукові результати учених недостатньо використовуються для економічного і соціального розвитку суспільства. Але інтеграційні процеси глобалізованого світу примушують прискореними темпами здійснювати заходи щодо розвитку дослідницьких університетів в Україні як на загальнодержавному, так і на університетському рівнях. Зазначене вимагає реалізації таких стратегічних завдань для дослідницьких університетів: досягнення лідерських позицій у світі та країні; формування наукової і громадської еліти країни; забезпечення єдності навчального та наукового процесів, відповідно до міжнародних рівнів якості; формування інноваційного середовища; забезпечення потреб держави необхідними науковими та науково-педагогічними кадрами, відповідно до якісних вимог світового рівня та їх конкурентоспроможності.

Отже, дослідницький університет є провідною формою поєднання технологічного виробництва, науки та освіти, адже фактично більшість провідних вищих освітніх установ, що лідирують у світових рейтингах є дослідницькими університетами.

У розділі також відзначено, що в сучасних умовах університет є своєрідним «підручником світу», – у ньому завершується формування особистості, її професійне становлення, а також набуття нею відповідних культурних, світоглядних, психологічних рис. В університетах зберігаються традиції, активно розробляються та впроваджуються інновації, вони є осередками наукового та культурного життя у регіональному та світовому вимірах. Усе це робить університет чинником прогресу суспільства, так само як і суб'єктом збереження кращих досягнень людства.

У розділі розкривається концепція університету світового класу, яка виникає там, де перетинаються можливості для максимального залучення талановитих викладачів та студентів, значний фінансовий ресурс та ефективний університетський менеджмент.

Дж. Салмі ідентифікує три основні стратегії побудови університету світового класу, реалізація яких можлива, якщо це завдання стане загальнонаціональним пріоритетом. Перша стратегія – модернізація кількох обраних університетів. З фінансового погляду цей варіант буде найдешевшим, але на рівні залучення талановитих викладачів і студентів та формування відповідної корпоративної культури й моделі управління тут виникають значні проблеми. Друга стратегія – це об'єднання вже наявних університетів у нові навчальні заклади. З фінансового погляду це – більш витратний варіант, але він надає більше можливостей для залучення талановитих викладачів і студентів, а також створення сучасної корпоративної культури та управлінської моделі. «Я не настільки багатий, щоб купувати дешеві речі», – проголошує відомий афоризм. Третя, найдорожча стратегія побудови університету світового класу – це створення нових університетів. Тут, у містичній точці «ab origine», виникає

можливість зібрати команду найкращих викладачів, дослідників та студентів з усього світу, запровадити найсучаснішу управлінську модель та адекватну управлінську культуру.

Сам термін «університет світового класу» передбачає реальне, та, так би мовити, «відчутне» перебування цієї наукової та освітньої установи в глобальному просторі.

Аналіз больових точок Болонського процесу як у глобальному, так і в локальному вимірах визначають основне завдання **п'ятого розділу – «РЕФОРМА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ»**.

Реформування вищої освіти України відповідно до основних напрямів Болонського процесу породжує чимало питань. З одного боку, не викликає сумніву, що українська вища освіта потребує докорінних змін. Адже, з перших днів незалежності Україна декларує свій європейський вибір та відмежування від тоталітарного минулого. З другого, – збереження значного обсягу залишків радянської освіти суперечить цій цивілізаційній настанові.

Труднощі, пов'язані зі здійсненням Болонської реформи в українській освіті, зумовлені не лише посттоталітарною специфікою останньої, а й суперечливими моментами самої Болонської реформи. Одним із таких ключових моментів є виклик автономії університету, що визначає його засадничу ідею, завдяки котрій університет постає як феномен європейської культури. Але якщо для західного університету цей виклик становить серйозну загрозу руйнування власної природи, то для українського – можливість її набуття.

Отже, орієнтація на Болонський процес і взагалі на заморські новації не має призводити до докорінної перебудови вітчизняної системи освіти. Це лише стимул для її осмислення, порівняння з європейськими вимогами і стандартами для визначення можливостей її вдосконалення на новому етапі.

Вирішальну роль у реформуванні української вищої освіти повинні відіграти наші провідні національні університети, на чому, до речі, зроблено наголос у «Саламанському зверненні» Європейської асоціації університетів (2001 р.). У ньому, зокрема, підкреслено, що університети, які є автономними і відповідальними юридичними особами, керуючись принципами Великої хартії університетів (1988 року), підтримуючи загально визнані тенденції, зобов'язані формувати свої стратегічні цілі і завдання; розвиваючи співробітництво з університетами Європи, Америки чи Азії, вони повинні формувати свою освітню політику.

Орієнтуючись на автономію університетів, і навчальний процес має змінитися, висока якість освіти досягається за умови індивідуалізації навчання, коли ядром навчального плану студента є обов'язкові дисципліни, а далі він сам створює його варіативну частину, яка відображає спеціалізацію підготовки відповідно до структурно-логічної схеми.

Україна повинна прислухатися до цих вимог та спрямувати свої кроки в такому напрямку:

- по-перше, потрібно налагодити взаємозацікавлене спілкування керівництва держави і галузі з управлінськими й організаційними структурами, що визначають освітню політику країн Європи. Доки ми не станемо постійними, а головне – активними учасниками будь-яких європейських нарад, конференцій з питань розвитку науки і освіти й не представимо нашу систему освіти в її перевагах і привабливості для європейської спільноти, ні про яке входження до Болонського процесу не може бути й мови;

- по-друге, серйозним кроком мають стати реальні внутрішні реформи системи освіти загалом і педагогічної зокрема. Європа має побачити в нас надійних, перспективних, а головне – привабливих і прогнозованих партнерів;

- по-третє, має стати предметна зацікавленість перших керівників держави, прийняття урядом відповідного політичного рішення, оприлюднення на міжнародному рівні конкретної програми інтеграції вітчизняної системи освіти і науки у європейський простір.

Можна додати ще й той факт, що реформа університетської освіти включатиме в себе такі складові трансформацій як:

- «спів-буття» науки і освіти, що формується в рамках парадигми інтелектуального розвитку провідних країн світу;

- забезпечення рівного доступу до якісної освіти, що передбачає чіткість, прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, її чутливість до демографічних, соціальних, економічних змін;

- академічну мобільність, що слугує формуванню відкритого освітнього простору, який сприятиме мобільності студентів та професорсько-викладацького складу;

- впровадження високих освітніх технологій, що є запорукою тісної співпраці між університетами та передбачає поживлення інноваційної діяльності;

- розширення академічних свобод і самостійної роботи студентів;

- формування належної кадрової політики, що є одним із центральних завдань модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.

Включення України в Болонський процес надасть можливість не тільки забезпечити міжнародне визнання українських дипломів про вищу освіту, а й наблизить до європейської концепції вищої освіти, яка орієнтована не тільки на ринкові відносини в освіті, але й на збереження культуротворчої функції сучасних університетів.

Важливо наголосити, що роль освіти у входженні України в європейський інтелектуальний простір не обмежується суто економічною чи політичною сферами, а охоплює морально-ціннісні, загальносвітоглядні проблеми. Освіта сприяє згуртуванню нації, зміцнює соціальну єдність і довіру до соціальних інститутів, активізує відкриті дискусії, а також розуміння питань гендерного, етнічного, релігійного та соціального розмаїття.

У вищій освіті України стратегію політик ідентичності може визначити Болонська реформа. Це означає, що її метою є формування європейського типу

ідентичності. Незважаючи на суперечливий характер реформи, її впровадження в Україні є необхідною умовою руху до Європи. І якщо для європейської освіти ця реформа здебільшого пов'язана зі структурними змінами процесу навчання та викладання в університетах, то в Україні головне її значення визначає духовна складова. Відповідно формування в українських університетах європейського типу свідомості та способу мислення, а саме європейського типу ідентичності, має постати як першорядне завдання Болонського процесу. Не отримання безвізового режиму для громадян України чи приєднання останньої до зони вільної торгівлі, а якість мислення та свідомості українських людей дадуть відповідь на питання, чи може стати європейський вибір для нашої держави реальністю, а не залишитися популістським політичним гаслом. На сьогодні маємо визнати, що здебільшого українське суспільство перебуває за межами європейських настанов. Навчити відрізнити європейське від його «місцевої» підробки має український університет. Болонська реформа надає йому шанс виконати цю цивілізаційну місію.

У **«Висновках»** підсумовано результати дослідження, серед яких найбільш істотні, такі:

1. Університетська освіта представляє структуровану сукупність функціонально зв'язаних підсистем (освітньо-наукової та фундаментальних і прикладних досліджень), скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету. Як важлива функція університетської діяльності, університетська освіта поєднує фундаментальні й прикладні дослідження з професійною підготовкою спеціалістів зі створенням системи неперервної освіти, збереженням національних традицій відповідно до інтересів держави та регіону.

2. Визначення у ХХІ ст. нової ролі університетської освіти стає невіддільним від теоретичних та прикладних досліджень в руслі тенденцій постіндустріального розвитку. В умовах постійно зростаючих обсягів знань, інформації, інновацій, якісно нових технологій потребує системної зміни університетська освіта. Міжнародні організації (ЮНЕСКО, ВБ, ЄС), документи національного рівня наголошують на важливості дотримання базових принципів університету (фундаментальність, якість, неперервність і наступність освіти і науки, єдність навчання, досліджень і виховання, інтеграція у світове і національне освітньо-наукове співтовариство, відкритість, автономія) та виконанні його місії (надання високоякісної університетської освіти, виховання гармонійно розвиненої особистості, всебічний розвиток фундаментальних й прикладних наукових досліджень, поступова інтеграція у світовий освітянський простір, збереження кращих традицій вітчизняної системи освіти).

3. Аналіз сутності та особливостей концептуальних моделей університетської освіти, моделей її розвитку дозволяє виявити загальне у формі головних принципів устрою, які притаманні університету незалежно від історичної епохи і характеру її розвитку: повнота пропонованого в університеті наукового знання; дух свободи творчості у процесі досліджень, викладання та навчання; здатність університету до самооновлення шляхом підготовки

викладачів та вчених; автономія університетського життя; об'єднання талановитих особистостей в усіх сферах інтелектуального життя.

Розвиток університетської освіти означає приведення її у відповідність до нових суспільних вимог та норм, закономірностей та тенденцій розвитку XXI століття. Проведений аналіз дає можливість окреслити лише окремі риси інноваційної університетської системи освіти XXI століття: освіта повинна бути вільною, надавати свободу всім своїм членам, позбавлена обмежень вияву спонтанної людської творчості, внутрішні, глибинні цінності студентів мають збігатися з цінностями інноваційної університетської системи освіти; наукова діяльність характеризується єдністю у різноманітті, а розподіл дисциплін за факультетами замінюється гнучкою системою формування багатьох тимчасових взаємозв'язаних робочих груп; дискурсивний вибір та проблемні ситуації є надто важливими для професійної практики з дослідження та викладання; всі підрозділи академічного персоналу підпорядковані безобмежному формуванню робочих груп; університет є суспільною рамкою для багатьох проблемних галузей; університет має розширювати можливості для практик нерегульованої соціальної діяльності, що надає можливість студентам застосовувати засвоєне на заняттях та активніше підготуватися до адаптації в навколишньому середовищі.

4. Сучасна філософія університетської освіти має універсальний і плюралістичний характер. Вона продукує створення і функціонування університетів будь-якого напрямку, типу чи форми. Окрім того, вона формує своєрідну ідеологію індустрії університетської освіти, яка скеровує їх діяльність у масштабах та інтересах суспільства і особистості. Базові критерії плюралістичності та універсальності вищої освіти розкриваються завдяки множинності форм існування сучасних університетів – вони можуть функціонувати як «класичні», дослідницькі, науково-виробничі і навіть віртуальні заклади. Проте важливою є та амбівалентна функція, яку університети продовжують виконувати, незважаючи на зміни в освітніх системах та методах навчання – це, з одного боку, забезпечення суспільства спеціалістами, та формування певного типу особистості шляхом освіти – з другого.

5. Структура знань, що охоплюється сучасним університетським навчанням, включає насамперед найновіші досягнення науки, відносно неї університети виконують не лише ретрансляційну функцію, а й функцію виробництва та розвитку науки. Але окрім спеціальних професійних навичок та знань важливе місце в структурі сучасної університетської освіти займають гуманітарні знання, суспільні та філософські дисципліни, досягнення соціальної практики. Університети самі є осередками гуманізму, демократизму, свободи, культури, в силу чого вони здатні виконувати не лише зовнішню функцію підтримки інститутів економіки або науки, але й продукувати своєрідне позанаукове, екзотеричне знання, що полягає у певному типі світогляду, психологічних, ментальних та етичних якостей особистості, сформованої університетською освітою. Серед цих якостей важливі місця посідають

екологічна свідомість – вміння людини жити в гармонії з природою, а також виховання толерантності, ціннісного плюралізму, вміння будувати гармонійні стосунки з іншими людьми, а в результаті – із навколишнім світом загалом.

6. Доведено, що в процесі структурного реформування освітньо-наукового комплексу України в рамках приєднання до Болонського процесу необхідно вирішити основні проблеми на макро- і мікрорівні: організаційні, кадрові, ринкові, інформаційні, психологічні, фінансові. В умовах входження України в Болонський процес відсутні розроблені чіткі стратегії для національних ВНЗ з метою успішної діяльності в єдиному європейському освітньо-науковому просторі. Можливості, які отримає вітчизняна система вищої освіти при виконанні умов Болонського процесу, конкретизовані для наступних зацікавлених сторін (учасників): державних органів влади, в т.ч. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, адміністрацій ВНЗ, вітчизняних викладачів та студентів, іноземних студентів і викладачів. Виділення можливостей для різних груп впливу допоможе розробити адекватну стратегію розвитку вітчизняних ВНЗ у Болонському процесі й чітко показати вигоди кожній із зацікавлених груп.

7. Серед сучасних тенденції, що характеризують систему вищої освіти та науки України в контексті інноваційного розвитку, забезпечення ефективного розвитку національної економіки на основі нових знань, в дисертації розкрито наступні: високий рейтинг України за індексом освіти як складової частини індексу людського розвитку; динаміка та регіональні особливості доступу до якісної освіти споживачів освітніх послуг; розширення мережі ВНЗ і пов'язане з цим створення філіалів столичних ВНЗ, «університетизація» ВНЗ; післядипломна освіта та освіта впродовж всього життя, яка має великі резерви для свого зростання; фінансування вищої школи та динамічне зростання сектору платних послуг, які надаються українським та іноземним громадянам; кадрове забезпечення вищої школи як важливий індикатор якості освіти в умовах активізації євроінтеграційних процесів; розвиток матеріально-технічного забезпечення ВНЗ для виконання університетською освітою її місії та стратегічних завдань; розвиток науки в університеті.

8. Впровадження якісно нового механізму здійснення освітньо-наукового процесу має базуватися на посиленні наукової компоненти в підготовці спеціаліста-інноватора, а передавати знання, формувати їхню нову якість мають робити викладачі-дослідники. Серед факторів, які гальмують розгортання науково-дослідних робіт у ВНЗ, на першому місці – відсутність стимулів до плідної науково-дослідної праці, на другому – неможливість впровадження результатів НДР у виробництво, на третьому – слабкий вплив результатів НДР на статус працівника у ВНЗ. Відзначено необхідність послідовної реструктуризації навчального навантаження викладачів, введення в практику діяльності викладача обов'язковості займатися науковою роботою. В перспективі це дасть можливість якісно покращити склад науково-педагогічного персоналу за багатьма перспективними напрямками підготовки спеціалістів, які визначають динаміку інноваційних процесів в державі та регіонах. Для

активізації науково-дослідної роботи необхідно розширити фінансування пріоритетних наукових шкіл у ВНЗ, сформувавши регіональні науково-дослідні програми у відповідності з пріоритетами регіону та забезпечити їх фінансування.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

Монографія:

1. Жижко Т. А. Філософія університетської освіти ХХІ століття: спроби прогностичного аналізу : [монографія] / Т. А. Жижко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 376 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

2. Жижко Т. А. Зміна парадигми філософії організації та розвитку освіти в системі глобалізаційних перетворень сучасного світу / Т. А. Жижко // Нова парадигма : Журнал наукових праць / [гол. ред. В. П. Бех]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Випуск 86. – С. 150-160.

3. Жижко Т. А. Університетська освіта: спроба філософсько-педагогічної рефлексії / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 27. – С. 279-284.

4. Жижко Т. А. Місце та роль університету в системі освіти / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 28. – С. 352-360.

5. Жижко Т. А. Ідея університету: нові підходи / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 29. – С. 284-289.

6. Жижко Т. А. Перші університети, їх роль у розвитку освіти, науки і культури в європейському просторі / Т. А. Жижко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. пр.]. – 2009. – Випуск 21 (34). – С. 113-122.

7. Жижко Т. А. Ідея університету та криза його ідентичності / Т. А. Жижко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В. П. Андрущенко]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 87-92.

8. Жижко Т. А. Специфіка університету ХХІ століття // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 35. – С. 155-163.

9. Жижко Т. А. Університетська освіта в контексті Болонських домовленостей / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 37. – С. 409-417.

10. Жижко Т. А. Університетська освіта в умовах глобалізаційних викликів сучасного світу / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 40. – С. 320-326.

11. Жижко Т. А. Філософія розвитку «дослідницьких університетів» / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 42. – С. 435-444.

12. Жижко Т. А. Університет як осереддя освіти ХХІ століття / Т. А. Жижко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – № 19. – С. 353-358.

13. Жижко Т. А. Ринкові виклики університетській освіті / Т. А. Жижко // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: [зб. наук. праць]. – К.: Віпол, 2010. – Випуск 25. – С. 391-397.

14. Жижко Т. А. Освіта як пріоритетний чинник суспільного розвитку / Т. А. Жижко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В. П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Випуск 94. – С. 3-12.

15. Жижко Т. А. Академічна мобільність – об'єктивна умова розвитку університетської освіти / Т. А. Жижко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В. П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Випуск 96. – С. 12-19.

16. Жижко Т. А. Реформа університетської освіти в контексті Болонських домовленостей / Т. А. Жижко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В. П. Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 2 (37). – С. 28-35.

17. Жижко Т. А. Університетська освіта України як складова Європейського університетського простору / Т. А. Жижко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В. П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Випуск 97. – С. 15-27.

18. Жижко Т. А. «Класичний» і «не класичний» університет в умовах розвитку національної освіти / Т. А. Жижко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В. П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Випуск 99. – С. 62-72.

19. Жижко Т. А. Місія університету / Т. А. Жижко // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В. В. Лях]. – К., 2011. – Випуск 5. – С. 127-133.

20. Жижко Т. А. Вплив глобалізаційних процесів сьогодення на університетську освіту / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2011. – Спецвипуск. – С. 458-466.

21. Жижко Т. А. Університетська освіта України як складова Європейського університетського простору / Т. А. Жижко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2011. – Випуск 45. – С. 444-453.

22. Жижко Т. А. Моделі некласичного університету / Т. А. Жижко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – № 100. – С. 31-41.

Статті в інших наукових збірниках:

23. Жижко Т. А. Ідея університету / Т. А. Жижко // Освіта регіону : Журнал наукових праць / [гол. ред. В. М. Бебик]. – К., 2010. – Вип. 4. – С. 250-254.

АНОТАЦІЇ**Жижко Т. А. Теоретичні засади розвитку університетської освіти: європейський контекст. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації аналізується поглиблення теоретико-методологічних основ дослідження університетської освіти, виділення напрямів її еволюції у інформаційну добу та особливості реалізації в українському суспільстві.

На основі аналізу освітніх парадигм, документів міжнародного, європейського та національного рівнів розвинуто положення щодо нової ролі сучасного університету, розкрито поняття «університетська освіта», яке сформульовано з позицій системного підходу та засад економіки знань. Обґрунтовано вплив на університетську освіту факторів глобалізації та національних тенденцій. Висвітлюються системні реформування вищої освіти, розкриваються теоретичні засади розвитку вищої освіти України в ХХІ столітті, визначаються економічні складові, напрямок та порядок проведення системних реформ, обґрунтовується необхідність інтеграції вищої освіти України в єдиний простір європейської вищої освіти.

Визначено перспективні напрями та механізми використання потенціалу вищої освіти, шляхи активізації науково-дослідних робіт у ВНЗ. Освіта сприяє згуртуванню нації, зміцнює соціальну єдність і довіру до соціальних інститутів, активізує відкриті дискусії, а також розуміння питань гендерного, етнічного, національного, релігійного та соціального розмаїття.

Ключові слова: університет, університетська освіта, Болонський процес, європейський простір вищої освіти, науково-освітня діяльність, моделі університету, суспільство знань, глобалізація, реформа.

Жижко Т. А. Теоретические принципы развития университетского образования: европейский контекст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена углублению теоретико-методологических основ исследования университетского образования, где выделены направления этого взаимодействия и особенности его реализации в украинском обществе.

Университет, во-первых, имеет собственную идею или же назначение. Во-вторых, выполняя одно из своих главных заданий, а именно воспитание

независимого сознательного и способного к саморазвитию интеллектуала, он формирует его ценностную идентичность. В-третьих, поскольку человек является социальным существом, он нуждается в комфортном ощущении сообщества, что, в частности, выражается в принадлежности к определенной национальной культуре.

Развитие университетского образования осуществляется под воздействием факторов внешней среды, среди которых наиболее значимыми являются усиления глобализационных тенденций на рубеже XX-XXI веков; активизация постиндустриальных тенденций; интернационализация высшего образования и создание европейского пространства образования и исследовательской деятельности. Влияние внутренней среды на университетское образование оказывают: состояние социально-экономического развития в Украине в процессе трансформации всех областей жизни общества; развитие инновационной среды; фактор регионального развития; развитие рыночных отношений.

На основе анализа образовательных парадигм, документов международного, европейского и национального уровней, раскрыто положение касательно новой роли современного университета, раскрыто понятие «университетское образование», сформулированное с позиций системного подхода и принципов экономики знаний. Обосновано влияние на университетское образование факторов глобализации и национальных тенденций. Освещаются системные реформирования высшего образования, раскрываются теоретические принципы развития высшего образования Украины в XXI веке, определяются экономические составляющие, направление и порядок проведения системных реформ, обосновывается необходимость интеграции высшего образования Украины в европейское образовательное пространство.

Раскрыты основные тенденции развития университетского образования в Украине. Глобализация и информационная революция, открытость систем и утверждение «университетского образования без границ», солидарности формирует новую парадигму образовательного пространства – открыто прагматичную. Ее эффективность измеряется тем конкретным результатом, который внедрен в практику.

Определены основные глобальные процессы и проблемы мирового уровня в философском аспекте, предопределяющие изменения университетского образования: глобализация рынков труда и услуг; глобализация экономики и информатизации; глобализация торговли, акселерация социально-экономических и педагогических процессов; информатизация общества, переход к «обществу знаний»; изменение ценностей; расширение структуры университетского образования от элитарной к массовой и почти общей; получение структурой университетского образования постнационального характера; коммерциализация образования, прежде всего университетского; возникновение и распространение инновационных образовательных технологий; расширение свободы выбора учебных программ, форм и времени

обучения; демократизации; многообразии форм обучения; времени обучения, обучения на протяжении всей жизни; и тому подобное.

Определены перспективные направления и механизмы использования потенциала высшего образования, пути активизации научно-исследовательских работ в вузе. Образование способствует сплочению нации, укрепляет социальное единство и доверие к социальным институтам, активизирует открытые дискуссии, а также понимание вопросов гендерного, этнического, национального, религиозного и социального разнообразия.

Ключевые слова: университет, университетское образование, Болонский процесс, европейское пространство высшего образования, научно-образовательная деятельность, модели университета, общество знаний, глобализация, реформа.

Zhyzhko T.A. Theoretical principles of developing university education: European context. – Manuscript.

Thesis for a degree of a Doctor of Philosophy, specialty 09.00.10 – philosophy of education. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

Thesis analyzes deepening of theoretical and methodological bases of exploration of university education, outlining of directions of its evolution in the information era and features of realization in Ukrainian society.

On the basis of analysis of educational paradigm, documents of international, European and national levels, a new provision “university education” is developed, which has been formulated from the position of system approach and fundamentals of economy knowledge. An influence of globalization factors and national tendencies on the university education, is grounded. System reforms of higher education are highlighted, theoretical principles of development of higher education in Ukraine in XXI century are revealed, economic components, direction and order of conducting system reforms are defined, necessity of integration of higher education of Ukraine into a united space of European higher education is grounded.

Perspective directions and mechanisms of applying potential of higher education, ways of activation of scientific and research activity in the universities are defined. Education promotes cohesion of nation, strengthens social unity and trust in social institutes, activates open discussions and understanding of issues of gender, ethical, national, religious and social diversity.

Key words: university, university education, Bologna process, European space of higher education, scientific and educational activity, university models, community of knowledge globalization, reform.